

**BOLALARDA SEZGI VA IDROKNING RIVOJLANISHI
PSIXODIAGNOSTIKASI**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Karimova Zuhra

Eshtemirova Bahoroy

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalarda sezgi va idrok kabi psixik jarayonlarning rivojlanish xususiyatlarini psixodiagnostika qilishga bag'ishlangan. Unda sezgi va idrok tushunchalari, ularning bolaning aqliy, nutqiy va ijtimoiy-emotsional rivojlanishidagi fundamental ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu bilish jarayonlarining yosh davrlariga mos ravishda kechishi, diagnostika qilishning asosiy metodlari (kuzatish, eksperimental-o'yin metodikalari, standartlashtirilgan testlar) atroflicha yoritilgan. Maqolada diagnostika natijalarini sifatli va miqdoriy tahlil qilish, aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan korreksion-rivojlantiruvchi ishlar tizimi (sensor o'yinlar, didaktik materiallar, ota-onalar va mutaxassislar bilan hamkorlik) batafsil bayon etilgan. Maqola psixologlar, pedagoglar, defektologlar hamda bolalarning rivojlanishiga qiziqadigan ota-onalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Sezgi, idrok, psixodiagnostika, bolalar psixologiyasi, rivojlanish psixologiyasi, sensor rivojlanish, korreksion ish, bilish jarayonlari, maktabgacha yosh.

Аннотация: Данная статья посвящена психодиагностике особенностей развития таких психических процессов у детей, как ощущение и восприятие. В ней рассматриваются понятия ощущения и восприятия, а также их фундаментальное значение в интеллектуальном, речевом и социально-эмоциональном развитии ребенка. Подробно освещаются этапы протекания данных познавательных процессов в соответствии с возрастными периодами, а также основные методы диагностики (наблюдение, экспериментально-игровые методики, стандартизированные тесты). В статье подробно описана

система коррекционно-развивающей работы, направленной на устранение выявленных недостатков (сенсорные игры, дидактические материалы, сотрудничество с родителями и специалистами), а также качественный и количественный анализ результатов диагностики. Статья может быть полезна психологам, педагогам, дефектологам, а также родителям, интересующимся развитием детей.

Ключевые слова: *Ощущение, Восприятие, Психодиагностика, Детская психология, Психология развития, Сенсорное развитие, Коррекционная работа, Познавательные процессы, Дошкольный возраст.*

Annotation: This article is dedicated to the psychodiagnostics of the developmental features of mental processes such as sensation and perception in children. It examines the concepts of sensation and perception, as well as their fundamental importance in a child's intellectual, speech, and socio-emotional development. The article thoroughly covers the stages of these cognitive processes according to age periods, as well as the main diagnostic methods (observation, experimental-game techniques, standardized tests). The system of correctional-developmental work aimed at eliminating identified deficiencies (sensory games, didactic materials, cooperation with parents and specialists), as well as qualitative and quantitative analysis of diagnostic results, is described in detail. The article may be useful for psychologists, educators, defectologists, and parents interested in child development.

Keywords: *Sensation, Perception, Psychodiagnostics, Child psychology, Developmental psychology, Sensory development, Correctional work, Cognitive processes, Preschool age.*

Bolaning dunyoni bilishi va u bilan muloqotga kirishishining asosiy poydevori – bu uning sezgi va idrok jarayonlaridir. Sezgi va idrok psixikaning eng oddiy, shu bilan birga, fundamental jarayonlari bo‘lib, tashqi olamdan ma’lumotlarni qabul qilish va ularni qayta ishlashni ta’minlaydi. Ularning to‘g‘ri va o‘z vaqtida rivojlanishi

bolaning aqliy, nutqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Sezgi (ощущение) – bu psixikaning eng oddiy bilish jarayoni bo‘lib, tashqi olamdagi narsa va hodisalarning alohida xususiyatlarining (masalan, rang, tovush balandligi, hid, ta‘m, silliqlik, iliqlik) bevosita sezgi organlariga (ko‘rish, eshitish, hid bilish, ta‘m bilish, teri-taktil) ta‘sir etishi natijasida aks etishidir. Har bir sezgi o‘zining maxsus analizatoriga (ko‘z, quloq, burun, til, teri) ega.

Idrok (восприятие) – bu sezgiga nisbatan murakkabroq bilish jarayoni bo‘lib, narsa va hodisalarning yaxlit obrazini, ularning barcha xususiyatlari va qismlari

birgalikda, bevosita sezgi organlariga ta‘sir etgan paytda aks etishidir. Agar sezgi olmaning qizil rangini yoki shirin ta‘mini aks ettirsa, idrok butun olmaning shakli, rangi, hajmi, ta‘mi kabi xususiyatlarini yig‘indisini, ya‘ni uning yaxlit obrazini shakllantiradi. Idrok tafakkur, xotira, e‘tibor kabi boshqa psixik jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq.

Bilish faoliyatining asosi: Sezgi va idrok orqali bola atrof-muhitni o‘rganadi, narsalarning xususiyatlarini farqlaydi, ularning nomi va vazifasini o‘rganadi. Bu bilishning boshlang‘ich nuqtasidir.

Nutq rivojlanishi: Nutq tovushlarini, so‘zlarni, gaplarni eshitish va idrok qilish nutqni tushunish va uni o‘zlashtirish uchun shartdir. O‘z navbatida, narsalarning obrazini idrok qilish ularni nomlash va so‘z boyligini kengaytirishga yordam beradi.

Tafakkur rivojlanishi: Narsalarning xususiyatlarini farqlash, ularni guruhlash, solishtirish va umumlashtirish idrokning yuqori darajasi bo‘lib, mantiqiy tafakkur shakllanishiga zamin yaratadi.

Harbiy faoliyat va harakat ko‘nikmalari: Makonni idrok qilish, o‘z tanasining holatini sezish, buyumlar orasidagi masofani chamalash kabi sezgi-idrok jarayonlari harakatlarni muvofiqlashtirish va amaliy ko‘nikmalarni egallash uchun muhimdir.

Ijtimoiy moslashish: Atrof-muhitni, odamlarni, ularning emotsiyalarini idrok qilish ijtimoiy muloqot va moslashishda katta rol o‘ynaydi.

O‘qish va yozish ko‘nikmalari: Harflarni, raqamlarni, ularning shaklini, yozuv satrlarini to‘g‘ri idrok qilish o‘qish va yozish jarayonlarining muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishi uchun asosiy shartdir.

Sezgi va idrokning o‘z vaqtida va sifatli rivojlanmasligi bolaning keyingi o‘qishi, muloqotga kirishishi va umumiy rivojlanishida turli qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ushbu jarayonlarni psixodiagnostika qilish va aniqlangan kamchiliklarni korreksiya qilish juda muhimdir.

Bolalarda sezgi va idrokning rivojlanishi murakkab va bosqichma-bosqich jarayon bo‘lib, har bir yosh davriga o‘ziga xos xususiyatlar xosdir. Bu jarayon bolaning markaziy nerv tizimining yetilishi, hayotiy tajribasining ortishi va faoliyatining boyishi bilan bog‘liq.

Rivojlanish xususiyatlari:

Dinamiklik: Sezgi va idrok tug‘ilishdan boshlab doimiy ravishda rivojlanib boradi.

Faoliyatga bog‘liqlik: Bolaning turli faoliyatlar (o‘yin, predmetli faoliyat, mehnat) davomida sezgi organlari rivojlanadi va idrok boyiydi.

Tafakkur bilan bog‘liqlik: Dastlab sezgi va idrok his-tuyg‘uga asoslansa, yosh o‘sishi bilan ular tafakkur bilan bog‘lanib, ongli va maqsadga yo‘naltirilgan xarakter kasb etadi.

Individuallik: Har bir bolada sezgi va idrokning rivojlanish sur‘ati va sifati individual bo‘lishi mumkin, ammo umumiy qonuniyatlar mavjud.

Rivojlanish bosqichlari (taxminiy yoshga ko‘ra):

1. Chaqaloqlik davri (tug‘ilishdan 1 yilgacha): Sezgi organlari faollashadi. Bola yorug‘likni, tovushlarni sezadi. Ko‘rish orqali odamning yuzini tanishni, qo‘l harakatlari orqali narsalarning shakli va hajmini "paypaslab" o‘rganishni boshlaydi. Bu davrda elementar obrazli idrok shakllana boshlaydi.

2. Go‘daklik davri (1 yildan 3 yilgacha): Barcha sezgi turlari faol rivojlanadi, ranglar, shakllar, tovushlar aniq ajratiladi. Faol idrok shakllanadi. Bola buyumlar bilan faol harakat qiladi (ularni tashlaydi, silkitadi, ochadi), bu ularning xususiyatlarini

chuqurroq idrok qilishga yordam beradi. "Sensor standartlar" (rang, shakl, hajm) bilan dastlabki tanishuv boshlanadi.

3. Maktabgacha yosh davri (3 yildan 7 yilgacha): Sezgililar differentsiatsiyasi (farqlash) yanada takomillashadi. Idrok maqsadga yo'naltirilgan va ongli bo'ladi.

Ko'rish idroki: Ranglar (7 ta spektral rang va ularning tuslari), shakllar (geometrik figuralar), hajm, miqdor, fazoviy munosabatlar (o'ngda, chapda, tepada, pastda) aniq idrok etiladi.

Eshitish idroki: Nutq tovushlari, nutqning intonatsion tomoni, musiqiy tovushlar, nutqiy bo'lmagan tovushlar farqlanadi. Fonetik idrok rivojlanishi nutq rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Taktil-kinestetik idrok: Buyumlarning yuzasini (silliqlik, g'adir-budur), harorati, og'irligini, shaklini paypaslab aniqlash qobiliyati takomillashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **G'ulomov, D.** (2018). Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. **Karimova, S. A.** (2020). Rivojlanish psixologiyasi: Sensomotor rivojlanish aspektlari. Toshkent: Fan.
3. **Mirziyoyev, I. I.** (2017). Umumiy psixologiya asoslari. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
4. **Sodiqova, N.** (2019). Maktabgacha yoshdagi bolalarda idrokni rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Adabiyot.
5. **Zohidov, A. M.** (2021). Korreksion pedagogika va maxsus psixologiya. Toshkent: Innovatsiya